

PORTRETUL ÎN VIZIUNEA UNOR ARTIȘTI ROMÂNI AI SECOLULUI XX LUCRĂRI AFLATE ÎN COLECȚIA „C.I. ȘI C.C. NOTTARA”

*Corina Margareta Iliescu*¹

Abstract: The “C.I. and C.C. Nottara” Collection includes a series of paintings and sculptures, mostly portraits, signed by important artists, such as Corneliu Baba, Ghelman Lazăr, Nicolae Grimani, Ion Dimitriu-Bârlad, Milița Petrașcu, Mihai Onofrei, Ion Vlad, Boris Caragea, Gh. Stănescu, all presented in the paper.

Keywords: Museum, collection, theatre, painting, sculpture, portraiture.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, pictura românească reușise să se sincronizeze cu marile școli de pictură europene. Artiștii noștri străbătuseră aceleași poteci prin pădurile de la Fontainebleau sau Barbizon, alături de artiștii francezi sau de cei veniți ca și ei, de pe alte meleaguri...²

Încă de la începutul secolului, Țările Române s-au „conectat” la mișcările socio-politice europene, începând cu perioada Revoluției lui Tudor Vladimirescu, continuând cu Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor din 1859 și culminând cu Războiul de Independență din 1877-1878. Artiștii nu mai puteau fi asimilați doar unor „meseriași” fie ei și talentați, ci își asumau un rol important în cadrul societății, devenind în mod conștient formatori spirituali. Pentru prima oară în istorie, aveau un program și un țel: trezirea conștiinței naționale și educarea gustului artistic al poporului (Alterescu, Costa-Foru, Flegont, Florea, Gitză, Elemer, Krasser, Mancaș, Nădejde, Popescu, 1965, pp. 307-320), în sprijinul acestor obiective venind înființarea instituțiilor superioare de artă și cultură din marile orașe.³

Curențele literare și artistice precum neoclasicismul, romantismul, academismul și apoi realismul s-au suprapus tendințelor artistice tradiționale aflate sub influența Orientului și a stilului autohton, brâncovenesc.

Artele plastice românești nu numai că au ajuns cumva din urmă culturile vest-europene demult consacrate, dar s-au străduit să preia ceea ce era specific național, dând o nouă valoare peisajului rural sau citadin și portretisticii.

Școliți la Paris, München, Berlin sau Viena, artiștii români⁴ au întemeiat primele școli superioare de artă atât în București, cât și la Iași: Academia de Belle-Arte din București, Școala de Arte Frumoase din Iași, Conservatorul de Artă Dramatică și Lirică din București și Iași, iar ceva mai târziu, Școala Superioară de Arhitectură.

1 **Corina Margareta Iliescu**, muzeograf MMB, Colecția „C.I. și C.C. Nottara”; *coriliescu65@gmail.com*.

2. La sfârșitul sec. al XIX-lea, Franța a oferit un cadru propice formării elitei artistice europene. Lucrând împreună, artiștii beneficiau de un schimb de idei și experiențe benefice tuturor. Printre cei ce ieșeau în „plein-air” la Barbizon, alături de românii N. Grigorescu și Ioan Andreescu, erau artiști cehi, maghiari, belgieni, elvețieni etc. Principalii exponenți francezi ai Școlii de la Barbizon erau: J.B. Corot, Th. Rousseau, J-F. Millet.

3. Începând cu 1860, se înființează școli superioare de artă purtând diferite denumiri, la București și Iași, apoi la Cluj și în celelalte mari orașe ale României.

4. Întemeietorii învățământului artistic în România: Th. Aman, Gh. Tattarescu, Karl Storck, Ion Gorgescu, W. Hegel și alții.

În cadrul picturii, al sculpturii și ulterior al graficii, portretistica ce luase avânt în special la sfârșitul sec. al XVIII-lea era și ea un mijloc de consolidare și afirmare a poziției sociale, având ca scop declarat „imortalizarea” chipului comanditarului sau a familiei acestuia. Astfel, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, deși se inventase fotografia – fapt ce avea să detroneze la un moment dat pictura realist-naturalistă – marii noștri artiști, ca Th. Aman sau Gh. Tatarescu, performau în realizarea portretelor în care asemănarea cu modelul era prioritară. Această abordare s-a păstrat până în contemporaneitate, în paralel cu noile concepte și viziuni influențate de curente europene, ca de exemplu impresionismul sau modernismul, remarcându-se în mod deosebit artiști precum: N. Grigorescu, I. Andreescu, Șt. Luchian, Karl Storck și Carol Storck, I. Georgescu, Șt. Ionescu-Valbudea, N. Tonitza, Th. Pallady, Constantin Brâncuși, C. Ressu, C. Baba, Milița Petrașcu și alții.

Dacă primele portrete cunoscute, realizate la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, erau încă tributare convenționalului, unele fiind oarecum naive ca exprimare artistică⁵, altele aparțineau unor foști iconari, ceea ce conducea la o anumită rigiditate a expresiei fizionomice, accentele căzând pe detaliile vestimentare⁶. Pictorii pașoptiști⁷ vor realiza valoroase portrete-document ale personalităților cu rol important în istoria țării, pentru ca, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, influența școlilor europene și studiile aprofundate ale tinerilor artiști să determine un salt calitativ spre naturalețe și spre observarea modelului, chiar dacă persistă idealizarea acestuia⁸.

Noutatea epocii ce a urmat după 1900 a constat apoi în faptul că artistul căpăta libertatea maximă de exprimare și de alegere a subiectului. Ideea *revoluționară* fiind aceea de a realiza *artă pentru artă*, s-a ajuns la *dizolvarea formei* și apoi chiar a *conținutului* (Hofmann, 1972, p. 158).

Astfel, colecțiile particulare și ulterior muzeele se îmbogățesc nu doar cu portretele unor personalități politice sau culturale cunoscute în epocă, ci și cu portretele unor modele anonime, ajungându-se mai târziu chiar la reprezentări ale unor ființe imaginare, la suprarealism.

Colecția „C.I. și C.C. Nottara” din cadrul Muzeului Municipiului București s-a constituit în două etape, începând cu anul 1956, prin donația Anei Nottara, soția muzicianului C.C. Nottara și prin achiziția din 1995. Muzeul reconstitua, în cea mai mare parte, atmosfera vieții private a familiei, într-o clădire ridicată în 1931, supranumită de prietenii, colegii și admiratorii celor doi artiști „Căminul Nottara”.

Vechea familie bizantină Notaras⁹ a dăruit spațiului cultural românesc doi mari artiști: pe actorul, regizorul și profesorul Constantin I. Nottara¹⁰ și pe fiul acestuia, violonistul, dirijorul, compozitorul și, de asemenea, profesorul Constantin C. Nottara¹¹.

5. Referință la portretele pictorilor numiți și „zugravi de subțire”, ca Nicolò Livaditti, Giovanni Schiavoni, de origine italiană, stabiliți în Moldova.

6. De exemplu, Anton Chladek, ceh de origine, profesorul lui N. Grigorescu.

7. De exemplu, C. Daniel Rosenthal, I. Negulici, B. Iscovescu.

8. De exemplu, Th. Aman, Gh. Tatarescu, N. Grigorescu, I. Andreescu.

9. Numele grecesc “Notaras” a fost latinizat în sec. al XIX-lea, devenind „Nottara”.

10. Constantin I. Nottara (1859-1935).

11. Constantin C. Nottara (1890-1951).

Dintre cele cinci niveluri ale imobilului, spațiul de expunere ocupa două, parterul și etajul întâi. Apartamentul de la parter, în care și-a trăit ultimii ani de viață Maestrul Nottara, cuprindea două încăperi și un salon, iar cel de la etaj care aparținea fiului acestuia și soției sale, relua același plan. Comunicarea se realiza lesne, prin intermediul scării principale și printr-o scară de serviciu.

Patrimoniul foarte divers este format atât din obiectele necesare vieții cotidiene ale familiei Nottara, cum sunt: mobilierul, covoarele, documentele, obiectele personale, din piese necesare studiului, precum: instrumentele muzicale, cărțile și partiturile, dar și din obiecte colecționate anume sau primite în dar: fotografii, medalii, artă plastică și decorativă, colecții bogate de reviste și jurnale.

În ceea ce privește artele plastice, sunt prezente toate categoriile, de la pictură în ulei, desen în creion, cărbune sau pastel, la grafică și sculptură, tema predilectă a acestora fiind portretistica, pe lângă câteva peisaje și naturi moarte.

Datate între 1846 și 1960, portretele, foarte diferite ca abordare stilistică și tehnică, acoperă o perioadă de peste o sută de ani. Cel mai vechi portret este din 1846, o amintire de familie, *Portretul lui Ioan Hagiopol* semnat Siko¹². Realizat în pastel pe hârtie, este o schiță de mici dimensiuni, având o notiță a actorului C. Nottara, sub desen: „*Ioan Hagiopol, fratele bunicii mele, Nicolae Hagiopol*”¹³. Desenul delicat și îngrijit redă chipul bărbatului matur, cu grijă pentru realizarea asemănării fizice, dar și pentru detaliile vestimentare și cadru, semn al condiției sociale a personajului.

Având în cea mai mare parte un rol evocator, majoritatea portretelor colecției îl înfățișează pe Maestrul C.I. Nottara. Celelalte îl au ca subiect pe muzicianul C.C. Nottara, la care se adaugă prieteni de familie sau anonimi. Unele au fost comandate artiștilor cu prilejul unor aniversări sau comemorări, altele, în schimb, au fost primite în dar de la autorii acestora. Din punct de vedere tehnic, pictura are dimensiuni dintre cele mai variate, de la 15/20 cm la 70/110 cm, iar sculptura prezentă sub forma *ronde-bosse*-ului – busturile și a basoreliefului – plachetele (din bronz, praf de marmură sau ipsos) are dimensiunile în concordanță cu scara umană, sau puțin supradimensionată, în special sculptura menită expunerii în spații exterioare.

Privite în ansamblu, portretele actorului C.I. Nottara prezintă un element de originalitate, prin faptul că oferă publicului două perspective diferite asupra personalității Maestrului. Pe de o parte, conțin imaginea omului obișnuit, ceea ce se poate numi „portret de aparat”, atunci când actorul e reprezentat „civil”, așa cum ni-l redau pictura lui Corneliu Baba (Fig. 1) sau sculptura Miliței Petrașcu (Fig. 2) și, pe de altă parte, e reprezentarea sa inspirată de anumite roluri jucate. De exemplu, Th. Vasilescu a considerat că *Shylock*¹⁴ este personajul cel mai sugestiv din repertoriul shakespearian al artistului și de aceea l-a ales pentru desenul său de mari dimensiuni, realizat în cărbune. Portretul, executat după o fotografie¹⁵, pare să fi surprins un instantaneu, pentru că actorul nu „pozează” ca în alte situații, ci pare a fi în

12. Siko Miklos, pictor maghiar transilvan de la jumătatea sec. XIX.

13. Mama actorului Constantin I. Nottara se numea Elena Hagiopol, provenind tot dintr-o familie de origine grecească.

14. Personajul principal din piesa lui W. Shakespeare, „Neguțătorul din Veneția”. C. Nottara a fost printre primii actori români care au interpretat acest personaj, în primul deceniu al sec. XX.

15. Arhiva Colecției „C.I. și C.C. Nottara”.

Fig.1 Corneliu Baba, C.I. Nottara
Foto: Cristian Oprea

Fig. 2 Milița Petrașcu
C.I. Nottara

mijlocul unei replici. De asemenea, expresia chipului e în concordanță cu momentul, iar costumul renascentist, ce respectă toate detaliile, completează imaginea.

Nicolae Grimani¹⁶, un pictor român de origine italiană, a realizat în jurul anilor 1900 un portret compozițional (u/p), fiind desigur impresionat de spectacolul lui C. Bacalbașa „Mort fără lumânare”, în care C. Nottara tânăr deținea rolul principal. Cromatica se supune contrastului clar-obscur, reconstituind atmosfera întunecată și misterioasă care pe scenă se realizează cu ajutorul reflectoarelor, ceea ce ne duce cu gândul la pictura barocă italiană sau olandeză. Mai există un mic portret în cretă al lui I. Sahighian¹⁷ din 1920, cu Nottara la vârsta senectuții, în rolul lui Luca Arbore din „Viforul” de Barbu Ștefănescu-Delavrancea. Acesta jucase în toate cele trei piese ale trilogiei¹⁸ lui Delavrancea și rămăsese în memoria colectivă ca o „emblemă” a personajelor istorice românești.

Se poate adăuga, la aceste exemple, o caricatură a lui N. Petrescu-Găină¹⁹, cu Nottara – Hamlet, intitulată „Sărmanul Yorick”. Maestrul, sau Meșterul cum îi spuneau elevii săi cu afecțiune, este reprezentat în rolul Prințului danez, evocând momentul culminant al tragediei din punct de vedere filozofic, în care acesta descoperă craniul bufonului regal – moment devenit simbol universal și care a fost ales tocmai pentru notorietatea sa.

În ceea ce privește portretele „civile” ale maestrului Nottara, se remarcă în mod deosebit cel semnat de Corneliu Baba²⁰. În 1935, când s-a stins Nottara,

16. Nicolae Grimani (1872-1925), pictor român de origine italiană.

17. Ion Sahighian, regizor la Teatrul Național din București, coleg cu C.I. Nottara, în anii '20. Tatăl actriței Lia Sahighian.

18. Trilogia lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea cuprinde piesele „Apus de soare”, „Viforul” și „Luca Arbore”.

19. Nicolae Petrescu-Găină (1871-1931), caricaturist. A făcut parte din grupul artiștilor nemulțumiți de Salonul Oficial din 1896, expunând la Salonul Artiștilor Independenți, alături de Șt. Luchian, N. Vermont, C. Artachino și alții.

20. Corneliu Baba (1906-1997), pictor apreciat în mod deosebit pentru portretele și autoportretele sale.

pictorul avea 29 de ani, astfel încât avusese ocazia să-l admire în creațiile ultimilor ani – întruchipări complexe ale unor roluri de compoziție. *Portretul lui C.I. Nottara* a fost executat însă mult mai târziu, în 1960, la comanda Anei Nottara, pentru a comemora 25 de ani de la încetarea din viață a Maestrului. Făcând parte dintr-un triptic, alături de portretele părinților acestuia, Ion și Ana, toate trei tablourile au fost realizate după vechi fotografii²¹.

Executat după o fotografie din 1915, anii maturității artistice, C. Baba a ales o abordare clasică, de un realism profund: fundal și veșminte simple, întunecate, pe care se detașează chipul, evidențiat și mai mult de gulerul alb, totdeauna „scrobit” al cămășii. Lumina clar-obscur, amintindu-ne de Rembrandt – unul dintre măștrii preferați ai lui Baba – îi subliniază trăsăturile, precum în luminile rampei, fascicolul razant al reflectoarelor evidențiază la maxim expresivitatea și trăirile interpretului. Nottara, în viziunea pictorului, degajă mai ales forță spirituală, acesta din urmă căutând totdeauna în portretele sale, în special în cazul unor personalități (precum M. Sadoveanu, T. Arghezi, M. Sorbul, Zambaccian și alții), să dezlege misterul din spatele trăsăturilor anatomice. Atitudinea calmă a personajului este concentrată în privirea sa mai degrabă introspectivă, mesajul general fiind de siguranță și liniște, mesajul unui om împlinit. Cromatica restrânsă, în tonuri calde, are doar câteva accente și tușe mari, precise, fără a se pierde în detalii inutile.

În pictura Colecției Nottara, portretele feminine sunt prezente în trei variante, diferite ca abordare stilistică: *Elena Nottara*, autor Corneliu Baba; *Elena Cremer*, nesemnat, dar atribuit lui Don; *Țărancă cu pepene*, autor Lazăr Ghelman. Și actrița Eleonora Nottara, soția actorului, a fost portretizată sensibil și expresiv, într-un desen în creion al lui Gahl, un artist interbelic constănțean. Gahl i-a desenat pe cei doi soți în 1922, pe când aceștia aveau puțin peste șaiszeci de ani, cu un realism din care răzbate tandrețea față de chipurile aflate în pragul senectuții.

Revenind la *Portretul Elenei Nottara*, marele portretist C. Baba ne înfățișează o tânără de o simplitate ascetică, dar de o eleganță aristocratică. Chipul liniștit și melancolic, încadrat de o pieptănatura simetrică, specifică jumătății de sec. XIX, ce ne amintește de cea a Elenei Cuza²², degajă armonie și resemnare.

Lucrarea de mari dimensiuni inspirată după fotografia sus amintită se încadrează în categoria „portret cu mâini”, după canonul clasic. Tehnic, e realizată în ulei pe pânză, urmărind redarea asemănării, dar personajul este prezentat doar pe trei sferturi, în „plan american” cum am spune noi astăzi, preluând un termen cinematografic. Artistul sintetizează, eludează întregul decor prezent în fotografie, reliefează doar chipul și mâinile, iar ținuta vestimentară este simplificată și mai mult. Paleta e caldă dar restrânsă, iar tușele largi, sugerând formele fără a le detalia, își modifică „traseul” atunci când trebuie să redea trăsăturile feței. Cu grijă și „religiozitate”, pictorul adaugă chipului cu trăsături fine, de sorginte grecească, o mai mare intensitate a privirii și un plus de tristețe. Mâinile au povestea lor, pentru că ne amintesc de pasiunea lui Baba pentru pictura

A avut o mare înrăurire asupra generației de artiști români postbelici.

21. Cele ale părinților săi, Ion și Elena Nottara. Foto 1870, Carol Pop de Szathmary (arhiva Colecției „C.I. și C.C. Nottara”).

22. Elena Cuza, soția domnitorului Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al României (1859-1866), după realizarea Unirii Principatelor Române de la 1859.

spaniolă, îndeosebi de Velázquez. Felul în care sunt doar enunțate ca două pete de culoare difuză, le conferă grație și duc personajul feminin într-o zonă imaterială. De asemenea, artistul subliniază asemănarea fizionomică a Elenei cu fiul său, în special în ceea ce privește ochii mari, ușor exoftalmici. În felul acesta, artistul vrea să ne transmită, prin limbajul nonverbal specific picturii, taina „modelului” său, principala sa preocupare fiind tocmai cea a descifrării tainei fiecărui chip, celebru sau anonim.

În cazul Elenei Nottara rămasă văduvă la 28 de ani (cu doi copii mici – Constantin, viitorul actor, și sora sa, Maria), umbra adăugată de pictor asupra ochilor arată îngrijorarea mamei, privind spre viitorul copiilor săi. O premoniție indusă personajului de pictorul ce știa deja că, nu peste mulți ani, Elena Nottara se va stinge din viață la numai treizeci și doi de ani.

Corneliu Baba spunea adeseori: *Pictura mea nu trebuie să placă, ea trebuie să emoționeze!* (Baba, 1997) și acest lucru cred că l-a reușit cu prisosință.

Un alt portret feminin, cu tușă clasică și cu „parfum” de epocă, este *Portretul Elenei Cremer*. Cu toate că în actele donației este menționat ca autor Don, nu am putut stabili dacă exista vreo legătură cu desenatorul craiovean Don, din prima jumătate a sec. al XX-lea, cunoscut pentru caricaturile sale. E puțin probabil. Având în vedere stilul pictural și perioada în care a trăit fiul Elenei Cremer, respectiv muzicianul Robert Cremer (1889-1928), tabloul se poate data în jurul anului 1900.

Realizând un fel de „efigie”, pictorul a surprins sobrietatea ce deriva din atitudine și ținută, de la pieptănătură la vestimentație, urmărind cu siguranță asemănarea cu modelul. Elena Cremer era o persoană cultă și rafinată, aflată la vârsta maturității în momentul comandării tabloului. A fost o mamă tenace și iubitoare, care și-a îndrumat fiul spre o carieră muzicală de la vârsta miciei copilării. Robert Cremer, un talentat și prolific compozitor, care s-a stins prematur din viață la 39 de ani, a fost coleg la Conservatorul de Muzică din București cu Constantin C. Nottara, fiul marelui actor²³. Portretul realizat în tehnica ulei pe pânză, din profil, respectă tradiția vechilor maeștri. Pe fundalul dominat de nuanțe întunecate de verde, se detașează chipul în tonuri calde, luminoase, acestea continuându-se firesc pe gât și decolteu. Rochia neagră, simplă, se pierde în fundal. Două elemente abia sugerate, accesoriile vestimentare de pe cap și piept, devin accente decorative care dau viață personajului și compoziției. Lumina clar-obscur, tușele de culoare consistente și pensulația discretă dar liberă, ne amintesc de Aman, Andreescu sau Grigorescu. Din pricina poziției alese, nu-i putem analiza privirea, dar îi putem observa totuși atitudinea reflexivă. Astfel, mai degrabă „ghicim” personalitatea și trăirile femeii, un anume „quelque chose” rămânând învăluit în mister.

Cu ultimul portret feminin spre care privim, ne apropiem de o altă epocă, de cea a artei moderne. De data aceasta însă, ne referim la un portret compozițional al unui personaj anonim.

Țărancă cu pepene, semnat Ghelman Lazăr²⁴, face parte din categoria obiectelor de patrimoniu deținute de tânăra familie Nottara, cea a compozitorului și

23. Compozitorul C.C. Nottara a urmat Conservatorul de Muzică și Declamație din București între anii 1906 și 1908.

24. Ghelman Lazăr (1887 - 1976), pictor român, evreu de origine.

Fig. 3 Lazăr Ghelman
Țăranca cu pepene

a soției acestuia (Fig. 3). Un artist prolific, pe nedrept uitat, Ghelman Lazăr a pictat peisaje, compoziții cu personaje, naturi moarte și portrete. A studiat la Academia de Arte Frumoase din Charlottenburg, la München și la celebra Academie Julian din Paris. E foarte posibil să-l fi întâlnit pe muzicianul C. Nottara în aceste călătorii de studii, deoarece aparțineau practic aceleiași generații, iar acesta studiasse, de asemenea, la Paris și fusese prim-violonist al Orchestrei din Charlottenburg în 1914.

Întors în țară după Primul Război Mondial²⁵, pictorul frecventa mediile culturale bucureștene, realizând portretele unor personalități diverse, precum C.I. Parhon, P. Constantinescu-Iași, dar și ale actorilor G. Storin, Al. Giugaru și ale altora.

În cazul de față, deși după titlul *Țăranca cu pepene* se pare că subiectul este un personaj feminin anonim, e posibil să fi „pozat” soția artistului. Este o lucrare de mari dimensiuni, cu o concepție modernă. Paleta cromatică largă, luminoasă și caldă, urmărește să redea atmosfera idilică a unei zile de vară, la țară, în concordanță cu dispoziția artistului și cu personalitatea acestuia. Poate că experiențele nefericite din timpul lagărului german au avut efectul contrar de a-i induce mai mult optimism. „Țăranca” este o femeie tânără, frumoasă, cu trăsături armonioase, aflată într-un cadru natural completat firesc de o „natură moartă”, de altfel plină de viață. Tușele vibrante, amintind impresionismul, au ca scop plastic efectul de spontaneitate al lucrării. Subiectul este doar un pretext pentru redarea jocurilor subtile ale luminii prin frunzișul grădinii, pe fața albă de masă, pe flori și pe fructe. Aceste „pete multicolore” conferă dinamism, dar și unitate compoziției. Atitudinea simplă a femeii înveșmântată în ia românească – ce devenise celebră la Paris în acea perioadă, mulțumită lui Matisse²⁶ – zâmbetul ușor șăgalnic și privirea sa deschisă, invită privitorul la un „dejun”, fără urmă de echivoc.

Închei prezentarea portretelor din cadrul picturii cu *Portretul muzicianului C.C. Nottara*, autor fiind Sorin Ionescu²⁷.

Cu oarecare reminiscențe impresioniste, pictura lui Sorin Ionescu este „așezată” pe baza solidă a desenului, formată la Academia de Arhitectură. Cu timpul, personalitatea sa discretă, misterioasă și plină de farmec s-a identificat cu cea a artei sale. Preferând în special peisajele, natura captată de paleta luminoasă și pură era transfigurată de artist, aflat după cum spunea chiar el într-o „fază imaginativă”.

Din dorința de a reda caractere puternice, a ales să portretizeze doar personalități: poeți ca Mihail Eminescu și Al. Pușkin, sau actori precum Emil Botta,

25. Pictorul a fost deținut într-un lagăr din Germania, timp de doi ani (artindex.ro, „Biografia recuperată a unui pictor: Lazăr Ghelman”, 29/08/2014).

26. Henri Matisse (1869-1954), pictor francez, principalul reprezentant al fovismului. În 1940, expune la Paris tabloul intitulat „La blouse roumaine”.

27. Sorin Ionescu (1913-1999), pictor român.

Marcel Anghelescu, Moni Ghelerter și alții. Modelele alese constituiau un anumit tip uman, căutând în fiecare dintre acestea să dezlege misterul sufletului celui ce era practic „ieșit din comun”. Nu a realizat multe portrete, de aceea, cel al muzicianului C.C. Nottara, aparținând Colecției „C.I. și C.C. Nottara”, este cu atât mai valoros.

Portretul compozitorului, comandat de Ana Nottara în 1960 a fost executat în tehnica ulei pe pânză, după o fotografie din anii '30, deoarece C.C. Nottara nu mai era în viață din 1951. Acest fapt a conferit lucrării o anumită „aură” romantică și sentimentală. Desenul viguros urmărește cu strictețe asemănarea cu „modelul”, pictorul dorind să-l recunoaștem dintr-o privire pe muzician, așa cum era acesta în anii maximei afirmări artistice, având o fizionomie armonioasă și un aer distins. În schimb, cromatica luminoasă și caldă, plină de vitalitate, ne captează atenția cu tușele sale mari, libere și pline de prospețime. Ca și în *Țărancă cu pepene* de L. Ghelman, chipul muzicianului e scaldat în lumină solară, de zi, spre deosebire de portretele de factură clasică sau romantică descrise mai sus, a căror lumină artificială, „de atelier”, le aducea mult mai aproape de un studiu îndelung elaborat. Sorin Ionescu, având pe atunci 47 de ani, îl cunoscuse desigur pe compozitor, îl văzuse dirijând sau interpretând la vioară pe scena Ateneului și ascultase compozițiile acestuia pitorești, pline de vioiciune. Inspirat de personalitatea dar și de muzica lui Nottara, pictorul Sorin Ionescu reușește să alăture într-un mod original două stiluri diferite de abordare plastică: chipul și mâna dreaptă vizibilă sunt tratate clasic, centrul de interes al tabloului e privirea profundă dar blândă și „albastră”, evidențiată de orange-ul complementar din fundal; în rest, sacoul întunecat cu reflexe ultramarin, accesoriizat cu cravata cu dungi roșii-violet oblice și batista albă – o urmă gestuală „aruncată” savant cu cuțitul de paletă, constituie zona în care pictorul se eliberează de orice constrângere formală. Tușele devin „nervoase”, dar „jucăușe”, exact ca ritmurile muzicale din „Suitele în stil românesc” ale compozitorului. Ineditul acestui „dialog” ne trimite cu gândul la îmbinarea fericită a celor două arte: pictura și muzica.

În Țările Române, sculptura s-a definit ca artă de sine stătătoare abia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, până atunci subordonându-se arhitecturii, unde avea doar un rol decorativ.

Tematica sculpturii din epoca respectivă era dominată de portret și de compoziția istorică. Aceste preocupări erau urmarea dezideratului inițial al artiștilor, de educare a spiritului național și cultural al publicului. Pe de altă parte, era necesitatea asigurării traiului. Așadar, în mod special, portretistica deservea latura practică a artei, comanditarii fiind anumite societăți sau persoane particulare înstărite.

Portretul în sculptura sfârșitului de sec. XIX și a primei jumătăți a sec. XX parcurge cam același traseu cu cel al picturii. Indiferent de evoluția manierei de lucru, prima, în mod firesc, asemănarea cu modelul. Desigur, excepția confirmă regula, dacă ar fi să ne gândim la marele Constantin Brâncuși²⁸. Nu este însă cazul sculpturii din cadrul Colecției „C.I. și C.C. Nottara”. Bronz, ipsos patinat sau marmură, sub forma *ronde-bosse*-ului sau a basoreliefului, aceasta se situează în

28. Constantin Brâncuși (1876-1957), sculptor român, stabilit la Paris. Elev al lui A. Rodin, se desprinde de sub influența puternică a acestuia, creându-și propriul stil. Prin reducerea la esență a formei, a revoluționat la vremea respectivă sculptura pe plan mondial.

sfera romantismului, a neoclasicismului mai mult sau mai puțin academic sau a realismului, uneori cu trimiteri simboliste. Născuți la sfârșitul sec. al XIX-lea, autorii sculpturilor au în comun faptul că au studiat la Academia de Arte Frumoase din București, după care și-au continuat studiile la Paris, Roma, Viena sau München²⁹.

Artiști prolifici, majoritatea dintre aceștia au excelat în portretistică: Ion Dimitriu Bărlad, Milița Petrașcu, Mihai Onofrei, Ion Vlad, Boris Caragea și Gh. Stănescu.

Atât busturile, cât și plachetele, având un caracter memorialistic, au fost realizate după 1935, anul încetării din viață a actorului Constantin I. Nottara și respectiv după 1951, anul decesului muzicianului Constantin C. Nottara. Excepție face placheta realizată în 1925, de Gh. Stănescu, cu prilejul aniversării a 50 de ani de teatru ai Maestrului C.I. Nottara. Sculptorul Gh. Stănescu (1881-1968), cunoscut mai ales ca medalist în perioada interbelică, a studiat la București și Viena. Basorelieful din bronz redă cu fidelitate trăsăturile anatomice ale modelului, profilul actorului având caracter de efigie prin expresivitate și prin volumul scăzut, cu treceri sensibile între planuri, virtuozitate ce anunța viitoarele lucrări medalistice (Vlasiu, Barbu, Beldiman, Cărăbaș, Nițș, Ionescu, Stavilă, Șotropa, Teacă, Vida, 2012, pp. 288-289).

O altă plachetă, dar din ipsos patinat, îl reprezintă pe compozitorul C.C. Nottara³⁰. Milița Petrașcu³¹, originară din Chișinău, a studiat inițial artele la Moscova și apoi literele și filozofia la Sankt-Petersburg. În 1910, la München, a reluat pictura cu Vasili Kandinsky³², revelându-i-se noile orientări artistice europene. Atrasă de arta de avangardă, l-a avut profesor la Paris pe Henri Matisse și a lucrat câțiva ani în atelierul lui Constantin Brâncuși. Formația sa artistică riguroasă și clasică a fost totuși influențată de studiul în proximitatea „coloșilor” artei sec. XX, *preluând din lecțiile lui Brâncuși, abia sesizabile deviații formale care dau prospețime lucrărilor sale* (*Ibidem*, p. 216). Ulterior, arta sa va prelua diversele tendințe ale epocii. Portretul muzicianului redat din semiprofil arată înțelegerea profundă a artistei față de personalitatea sensibilă și ușor melancolică a acestuia. Lucrarea realizată după 1950 tratează modern volumele, stilizând și eludând detaliile. În partea de jos a plăcii, a adăugat prin scrijelire câteva rânduri de portativ, simțind nevoia să sugereze profesia și pasiunea modelului său.

Aceeași autoare a realizat și bustul din bronz al marelui actor C.I. Nottara, care a fost expus până de curând în fața Muzeului Memorial³³.

Stabilindu-se la București în 1925 prin căsătoria cu Emil Petrașcu³⁴, Milița va crea numeroase opere de artă, apreciate în mod deosebit de critica de specialitate, cu atât mai mult cu cât femeia-sculptor era o raritate în peisajul artistic al vremii. Mozaicul „Fântâniei Miorița” din zona Muzeului Dr. Nicolae Minovici din București

29. Gh. Stănescu a fost numit, în 1937, șeful Secției de medalistică de la Monetăria Statului.

30. Varianta din bronz a fost comandată de Ana Nottara pentru monumentul funerar al familiei, de la cimitirul S.E. Vineri din București (arhiva Colecției „C.I. și C.C. Nottara”).

31. Melania Nicolaevici (1892-1976).

32. Wassily Kandinsky (1866-1944), pictor rus de orientare expresionistă, care va emigra la München unde va fonda împreună cu Franz Marc, în 1911, grupul Der Blaue Reiter și, în 1912, Almanahul cu același nume.

33. În Colecția „C.I. și C.C. Nottara” a intrat în anii '60 varianta din ipsos patinat, urmând ca în 1972 să fie comandat bustul din bronz și soclul (arhiva Colecției Nottara).

34. Emil Petrașcu (1890-1967), inginer, profesor la Academia Militară în perioada interbelică și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Atât el, cât și soția sa, Milița Petrașcu, au fost persecutați de regimul comunist.

sau monumente precum cel din Constanța închinat Eroilor și cel al Ecaterinei Teodoroiu din Tg. Jiu, monumente funerare, alături de numeroase busturi ale unor personalități ale lumii artistice și culturale românești, arată o energie creatoare ieșită din comun și un talent aparte.

Respectând canoanele din punct de vedere formal, bustul maestrului Nottara, înfățișat în anii maturității artistice, concentrează întreaga expresivitate a unui destin împlinit. Dincolo de ținuta vestimentară convențională, caracteristică lui Nottara, atitudinea sa conține o oarecare detașare față de lume, impresie ce decurge din poziția mândră a capului, din privirea ochilor ușor exoftalmici – atât de caracteristici familiei sale levantine – și din zâmbetul abia schițat din colțul gurii.

Un alt portret realist al lui C.I. Nottara e semnat Ion Dimitriu-Bârlad³⁵. Absolvent al Școlii de Belle-Arte la casa lui Paciurea, dar și al Academiei Julian din Paris, a studiat mult, călătorind în Italia, Grecia și Spania. Sculptura sa cu origini academice capătă în timp valențe expresioniste, încercând să surprindă caracterul modelului ales și să redea personajul sub forma sa de maximă expresivitate. Personalitatea pe care o înfățișa trebuia să corespundă imaginii unanim recunoscute de societate.

Sfârșitul sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. XX se caracterizează printre altele și prin tendința societății de a-și arăta recunoștința față de contribuția anumitor personalități la ridicarea țării, prin intermediul numeroaselor comenzi de busturi. Acestea erau menite să evidențieze spațiile publice și să educe tinerele generații. Profesor de desen și apoi inspector, I. Dimitriu-Bârlad a fost preocupat în mod deosebit de aceste aspecte, realizând mai multe monumente ale eroilor primului Război Mondial și zeci de busturi³⁶ pentru mai multe localități și instituții din țară³⁷. A avut numeroase participări la expoziții și Saloane Oficiale³⁸, fiind recompensat cu distincții și merite culturale.

Sculptorul Boris Caragea³⁹ este și el prezent cu lucrarea *Compozitorul C.C. Nottara*, un cap de bronz pe soclu de marmură. Piesa a intrat în Colecția „C.I. și C.C. Nottara” în anii '70, fiind relocată cu ocazia desființării Muzeului Simu⁴⁰. Artist cu viziune monumentală, Boris Caragea este descris de critică astfel: *un clasic cu temperament romantic, cu gesturi largi, patetice, cu linii agitate dar cu o plasticitate senzuală a suprafețelor* (Oprescu, 1965). Este unul dintre creatorii basoreliefurilor care decorează fațada Operei Române, alături de Ion Vlad, un alt portretist al muzicianului C.C. Nottara. *Ronde-bosse*-ului ce ni-l înfățișează pe compozitor este corect din punct de vedere fizionomic, este expresiv, degajând o forță aparte. Este forța energiei creatoare a muzicianului, dar și a sculptorului, totodată!

Închei expunerea cu două busturi ce au în comun preocuparea autorilor de a sintetiza și de a transmite lumii nu două înfățișări anatomice, ci două simboluri: teatrul și muzica!

35. Ion Dimitriu-Bârlad (1890-1964), sculptor român.

36. Sculptorul a realizat busturile mai multor personalități ale culturii române: Titu Maiorescu, Vasile Pârvan, Generalul Dragalina, Ion Creangă, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, dar și ale actorilor Ion Manu, Nicolae Leonard, Ion Anestin, Bulfinski și alții.

37. Lucrările lui I. Dimitriu-Bârlad se află expuse în București, Bârlad, Galați, Iași, Târgu Mureș și Câmpulung.

38. A primit diverse distincții cu prilejul participării la Saloanele Oficiale din 1911, 1943, 1949, 1952.

39. Boris Caragea (1906-1982).

40. Arhiva Colecției „C.I. și C.C. Nottara”.

Bustul⁴¹ Maestrului Nottara, realizat de Mihai Onofrei⁴² este eliberat de orice localizare temporală, aproape fără identitate, cu toate că artistul a ales să respecte fizionomia acestuia din anii senectuții. Măcinat de boli și neputințe fizice, Nottara urca totuși pe scenă, unde se transfigura! Sculptorul ni-l prezintă pe Nottara cumva „descărnat” de propria materialitate. Părea că actorul i-a „împrumutat” sculptorului chipul său, pentru ca acesta să poată reda esența spiritului dramatic și astfel întruchiparea plăsmuită să emane forța unui zeu. Bustul modelat liber, cu urmele eboșoarului vizibile, lasă dezgolit pieptul personajului ca și când ar vrea să scape de orice conveniență socială. În același timp, pare că artistul ne invită în culise, acolo unde actorul se pregătește pentru un nou rol, asistând cum acesta se naște iar... pentru a trăi încă o viață!

Fig. 4 Ion Vlad
C.C. Nottara

În pandant, printr-un limbaj plastic diferit, bustul din bronz al muzicianului C.C. Notara creat de Ion Vlad⁴³ (Fig. 3), pare a fi un simbol al creației muzicale, dar și al devotamentului artistului, în general. Lucrarea ne transmite o emoție aparte, ca și când am fi martorii unui moment de grație. E clipa în care violonistul se pregătește, clipa în care pentru el, noi, publicul său, suntem invizibili, pentru că el se află în dialog numai cu lumea sa interioară. Expresia se situează undeva între visare și concentrare.

În plan material, sculptorul sugerează toate acestea prin elementele figurativului, traversate însă de atributele modernismului, când decide să includă în compoziție forme fragmentate, încărcate cu rol simbolic: mâna și vioara. Chipul artistului matur, cu trăsături bine precizate pentru a putea fi ușor identificat, se înclină vag către vioară, relaționând tainic cu aceasta. Împreună cu mâna, vioara formează un tot unitar, un instrument de care violonistul doar se servește, pentru a ne putea transmite gândul, sentimentele, muzica. Precum odinioară marele Rodin⁴⁴, și-a încununat munca de o viață cu minunata lucrare dedicată mâinilor și totodată devotamentului – actului creator. Volumele conturate clar de modelajul general riguros lasă să se întrevadă o oarecare libertate gestuală.

Deceniile ce au urmat celui de-al Doilea Război Mondial au adus transformări social-politice de multe ori devastatoare, de la care artiștii nu s-au putut sustrage... În ciuda schimbărilor radicale din arta românească, portretistica a rămas o constantă oarecum neutră, a cărei valoare incontestabilă a rezistat timpului.

41. Lucrarea lui Mihai Onofrei aflată în Colecția Nottara este din ipsos patinat.

42. Mihai Onofrei (1896-1980), sculptor român.

43. Ion Vlad (1920-1992), sculptor român.

44. Auguste Rodin (1840-1917), sculptor francez. Referire la lucrarea sa, *Catedrala*.

Arta plastică, alături de celelalte obiecte de patrimoniu ce aparțin Colecției „C.I. și C.C. Nottara”, a contribuit șase decenii la educarea și îmbogățirea spirituală a publicului. Este imperios necesară conservarea și restaurarea lor în continuare, pentru a se putea împlini scopul creării și păstrării lor, ca parte integrantă a culturii noastre naționale.

BIBLIOGRAFIE:

- Alterescu, Simion; Costa-Foru, Anca; Flegont, Olga; Florea, Mihai; Gitza, Letiția; Elemer, Jancso; Krasser; Harald, Mancaș, Mircea; Nădejde, Lelia; Popescu, Ana Maria, *Istoria Teatrului în România*, Vol. I, *De la începuturi până la 1948*, Institutul de Istoria Artei, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.
- Baba, Corneliu, *Însemnările unui pictor din Est*, Fundația Culturală Română, 1997.
- Barbosa, Octavian, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976.
- Cosma, Viorel, *Lexicon- Muzicieni din România*, vol.VII, Editura muzicală, București, 2004.
- Florea, Vasile, *Th. Aman*, Editura Meridiane, București, 1972.
- Florea, Vasile, *Arta românească modernă și contemporană*, Editura Meridiane, vol. II, București, 1982.
- Francastel, Pierre, *Realitatea figurativă*, Editura Meridiane, București, 1972.
- Frunzetti, Ion, *Arta românească în secolul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1991.
- Georgescu, Mihai Petru, „Lucrări inedite ale sculptorului Gh. Stănescu”, în *Materiale de istorie și muzeografie*, vol. XXIII, Editura Muzeului Municipiului București, București, 2014.
- Goldsheider, Cecile, *Rodin 1886-1917*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1968.
- Hofmann, Werner, *Fundamentele artei moderne*, Editura Meridiane, 1973.
- Lhote, André, *Să vorbim despre pictură*, Editura Meridiane, București, 1971.
- Majuru, Adrian; Olariu, Elena, *Istoria fizionomiilor urbane - de la copilărie la senectute*, Editura Muzeului Municipiului București, București, 2017.
- Oprescu, George, *Sculptura românească*, Editura Meridiane, 1965.
- Prut, Constantin, *Dicționar de artă modernă și contemporană*, Editura Polirom – Colecția de artă, București, 2016.
- Teodorescu, Virgiliu, „Informații referitoare la activitatea sculptorului I.C. Dimitriu-Bârlad”, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, vol. XVIII, București, 1987.
- Vlasiu, Ioana (coord.), Barbu, Virginia; Beldiman, Ruxanda; Cărăbaș, Irina; Nițiș, Olivia; Ionescu, Adrian-Silvan; Stavilă, Tudor; Șotropa, Adriana; Teacă, Corina; Vida, Gheorghe, *Dicționarul sculptorilor din România: secolele XIX-XX*, Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”, Editura Academiei Române, București, 2012.